

Л.О. Рябченко

ВПЛИВ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ЕФЕКТИВНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Зміна характеру професійної освіти і навчання призвела до необхідності перегляду традиційних навчальних технологій і “процедур”, методів оцінки, у зв'язку з чим суттєво активізувався пошук інноваційних підходів і рішень. Необхідно відійти від традиційних форм і принципів оцінювання якості організації пізнавальної діяльності студентів на користь оцінювання, заснованого на компетенціях. У зв'язку з цим відіграють особливе значення стандарти сучасної професійної освіти і навчання. Це посилює важливість комплексного підходу до оцінювання пізнавальної діяльності студента як чинника оптимізації процесу навчання, посилюється значення філософської, методологічної підготовки кадрів, здатних організовувати та забезпечувати формування, розвиток та оцінювання пізнавальної діяльності в рамках нової парадигми навчання і виховання майбутніх спеціалістів.

Розвиток особистості є основною метою професійної освіти. Будь-яка парадигма освіти базується на ідеї розвитку особистості (мета, зміст, методи навчання і виховання) в залежності від того, які цінності освіти визначають її стратегію. Однією із освітніх стратегій є особисто-розвиваюче навчання. Оволодіння його теорією і технологією стає необхідною умовою успішної роботи викладача вищої школи, оскільки ця теорія наближена до гуманістичних цінностей сучасної освіти.

Актуальність дослідження. Кожна із педагогічних теорій є достатньо складною освітньою технологією, оволодіти якою викладач може лише в умовах спеціальної професійної підготовки. Виникає проблема, чи може викладач ефективно застосувати особистісний підхід і займатися професійним розвитком особистості, організацією пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі. Для цього він повинен володіти знанням основних закономірностей розвиваючого навчання і вміннями використовувати їх у навчальному процесі.

Суть цих закономірностей полягає в тому, що навчання і розвиток є взаємопов'язаними сторонами одного і того ж процесу життєдіяльності особистості. Навчання визнається провідною рушійною силою психічного розвитку дитини, становлення в неї сукупності якостей особистості, оскільки провідною метою навчання і розвитку є становлення особистості як суб'єкта різноманітних видів і форм власної життєдіяльності, суб'єкта культури, історії, соціуму. У розвиваючому навчанні особистість є повноцінним суб'єктом навчальної діяльності і власного життя.

Розвиток припускає внутрішні зміни в особистості: у її психіці, свідомості, мисленні, цінностях, потребах, мотивах і т. і. Відповідно і результати виявляються в змінах всіх основних сфер особистості: ціннісно-мотиваційній, емоційно-вольовій, діяльнісно-поведінковій. Інтегральний результат розвитку особистості полягає у формуванні якостей суб'єкта навчальної та інших видів діяльності, що самоорганізовується: в усвідомленості, здібності до вибору, активності, самостійності, стійкості по відношенню до негативних впливів, пізнавальній активності, стійким інтересом до самостійної пізнавальної діяльності.

Викладачу необхідно розрізнити зону актуального (досягнутого) розвитку і зону найближчого розвитку особистості студента. Актуальний розвиток - це ті знання, вміння, навички, способи самоорганізації, цінності, сенси, якими студент вже оволодів

і може користуватися самостійно. Найближчий розвиток - це той рівень самостійності і самоорганізації діяльності, поведінки, до якої студент прагне, але має потребу для його досягнення до певної міри педагогічної допомоги.

Аналіз літературних джерел. У сучасній педагогіці є велика кількість концепцій і теорій, спрямованих на розвиток особистості. Це модель особистісно орієнтованої освіти, розроблена В. В. Серіковим, удосконалена на базі теорії особистості С. Л. Рубін-штейна.

Дослідник В. Кліменко надає власну концепцію механізму творчості. На його думку, механізм творчості - елемент поетичної душі людини. Згідно з Маслоу, розвиток особистості - це її прагнення до самоактуалізації. Структура особистості для Фрома - це соціальний характер.

Вивчення психологічної природи особистості необхідно для визначення конкретних психолого-педагогічних цілей навчання та виховання. При визначенні останніх, природно, мають враховуватись конкретно-наукові уявлення про структуру (модель) особистості. Розробка методів навчання та виховання творчої особистості залежить від способу осягання психологічних закономірностей розвитку особистості. Індивідуально-психологічні прийоми розробляються і використовуються, базуючись як на знанні загальних закономірностей розвитку особистості, так і індивідуально-типологічних властивостей.

Виклад основного матеріалу. Між психолого-педагогічними прийомами впливу і уявленнями про типологію особистостей існує певна кільцева залежність: з уявлень про наявні типи особистості, які не завжди усвідомлюються їх носієм, випливають і використовуються засоби індивідуально-психологічного впливу. В свою чергу, певні психологічні і соціальні типи особистості самі формуються в залежності від запитів суспільства та цілеспрямованого використання психологічних прийомів.

М.Г. Ярошевський для позначення рівнів взаємодії людини з дійсністю використовує терміни (поняття) організм-індивід-особистість. Під організмом розуміється певний рівень організації діяльності, підпорядкований біопсихічним детермінантам. Індивід – це носій сукупності соціопсихічних властивостей, які є соціально-типовими. Особистість характеризується як ансамбль якостей, в яких розкривається соціальна неповторність людини [7, с. 432].

У підходах Б.Г.Ананьєва і М.Г.Ярошевського (стосовно сутності особистості) можна знайти спільне, так і відмінне. Так, обидва автори виділяють однакову кількість рівнів і в дечому дають їм схожу характеристику. Перший рівень (названий Ананьєвим індивідним, Ярошевським – організовим) описується ними як зумовлений біогенними факторами. Другий рівень (особистості, за Ананьєвим; індивіда, за Ярошевським) розглядається як детермінований переважно соціальними факторами.

Вищий рівень прояви людини (індивідуальність, за Ананьєвим; особистість, за Ярошевським) характеризується наявністю оригінальності, своєрідності, неповторності поведінки, в якій реалізуються сутнісні сили людини. Принципова відмінність двох підходів виявляється в тому, що Б. Г. Ананьєв, як це можна було побачити в одному з наведених раніше його висловлювань, надто акцентує на ролі психофізіологічних властивостей на рівні “особистості” та “індивідуальності”. Положення, що “певний комплекс скорельованих властивостей індивіда (статеві-вікових, нейродинамічних, конституціонально-біохімічних) входить у структуру особистості”, розрізняє соціопсихічний і особистісний рівні [1, с. 308].

В концепції ієрархії рівнів дії П. Жане вирізняє такі рівні поведінки, як персона, персонаж, особистість. Вищий ступінь особистості Жане називає стадією “індивідуальності”, що характеризується появою у людини почуття особистої

відповідальності, оригінальності і так званих прогресивних тенденцій, під якими Жане розуміє прагнення особистості сприяти прогресу суспільства, удосконалювати оточуючий світ” [2, с. 181].

Психолог О.Ф. Лазурський виділяв три рівні активного пристосування людини до середовища: нижчий, середній і вищий. Тільки на вищому рівні людина здатна перетворювати світ.

В теорії самоактуалізації (А. Кентріл, Ш. Бюлер, К. Роджерс), в яких основою особистості виступають мотиви розвитку, мотиви пошуку творчого напруження, перебільшують значення індивідуально-неповторних рис людини. Теорія ролей і теорії самоактуалізації особистості вирішують питання про природу особистості однобічно. Якщо рольова теорія недооцінює значення оригінальності, неповторності людини, то теорія самоактуалізації, самореалізації абсолютизує духовну своєрідність особистості.

Критеріями особистісного розвитку є новоутворення, що виникають у свідомості студента і свідчать про його перехід до нового, теоретичного рівня мислення, нових способів діяльності і форм поведінки, нового рівня активності й пізнавальної самостійності. Показниками особистого зростання є прояви суб'єктності, тобто становлення внутрішнього світу і внутрішніх механізмів саморегуляції особистості, її діяльності і поведінки.

Процес становлення внутрішнього світу особистості детермінується змістом суб'єктного досвіду. Суб'єктний досвід - це досвід життєдіяльності і самореалізації, що набуває студент у процесі спілкування із колегами по навчанню, діяльності, пізнання, спостереження, ухвалення рішень, що стосуються його життя, вчинків, переживання своїх успіхів і невдач, саморефлексії. У ньому представлені як результати цілеспрямованого навчання, так і стихійної взаємодії із світом людей і речей. У навчальному процесі відбувається синтез суспільного досвіду, що проявляється у поняттях, правилах, способах культурного життя із індивідуальним досвідом життєдіяльності студента.

В основу нашої моделі організації пізнавальної діяльності студентів як передумови формування їх особистості знаходиться ідея особистісноорієнтованої освіти, моделі, розробленої В.В.Серіковим [5], удосконалена на базі теорії особистості С.Л. Рубінштейна [4], згідно якої суть особистості виявляється у її здатності займати певну позицію, оскільки особистість - не набір заданих якостей, а здатність людини "бути особистістю", тобто проявляти свої відносини до світу і самого себе.

Початковим пунктом цієї концепції є уявлення про особистість як про мету і провідний "творчий чинник" процесу освіти, про особливу природу і механізми формування особистісного досвіду людини у процесі навчання. Провідна ідея полягає в тому, що не формування особистості із заданими властивостями, а створення умов для повноцінного прояву і розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу стає визначальною провідною ідеєю навчання.

Головною умовою прояву особистісних здібностей в освітньому процесі В.В. Серіков вважає створення особистісноорієнтованої ситуації (навчальної, пізнавальної, життєвої). Це така ситуація, яка потребує прояву особистісних функцій, коли людина потрапляє в ситуацію, де потрібно шукати сенс, подумати про себе, побудувати образ і модель свого життя, вибрати творчий варіант рішення проблеми, дати критичну оцінку чинникам і т.і. Завдання педагога, який організовує пізнавальну діяльність студентів, полягає, передусім, у створенні вищезазначених ситуацій.

Основна увага в концепції В.В. Серікова приділяється педагогічній технології створення особистісно орієнтованих ситуацій. Пропонована технологія ґрунтується на ідеї реалізації трьох основних характеристик особистісноорієнтованої ситуації:

життєвої контекстності, діалогічності та ігрової (рольової) взаємодії учасників педагогічного процесу.

Серед науково-психологічних проблем, які не лише не втратили своєї актуальності протягом всього культурно-історичного розвитку людства, а й набувають особливої значущості в кожному цивілізованому і прогресивно зорієнтованому суспільстві - проблема формування творчої особистості, здатної до ефективної пізнавальної і професійної діяльності. Особливістю наукового тлумачення феномену творчості у вітчизняній науці (С.Л. Рубінштейн, О.Н. Леонтьєв, О.Г. Асмолов, О.В. Петровський, Я.А. Пономарьов та ін.) є визначеність його змісту принципом суспільної детермінованості особистості, зокрема її знань та творчих здібностей. Саме тому творча діяльність особистості розглядається традиційно, як результат єдності пізнання та діяльності.

На сучасному етапі важливе значення має особиста відповідальність майбутнього фахівця за своє професійне зростання та формування і розвиток власної особистості. Зокрема, Беррі Шварц вбачає суттєві зв'язки між свободою, відповідальністю та щастям особистості. Він вважає, що "якщо ми хочемо підготувати людей до позитивного життя, доброго, змістовного та продуктивного, то тоді їхня поведінка має передбачати окрім власної ініціативності та прагнення до вдосконалення відданість таким якостям як чесність, вірність, відвага і справедливість щодо інших" [8]. Для тих, хто розглядає свободу просто як право втекти від відповідальності чи зобов'язань, думки автора можуть здатися такими, що суперечать самому поняттю "свобода". Так, Шварц готовий наводити аргументовані свідчення того, що без відповідальності свобода стає, як каже автор пісень Кріс Крістоферсон, "ще одним словом, коли немає що втратити". Без відповідальності свобода стає марною обіцянкою, порожнеча яка нічого не може дати для повноцінного життя.

На думку Віктора Клименка, важливо вивчити можливості застосування концепції механізму творчості для визначення його станів в особистості через характеристику мислення, почуттів, уяви, психомоторики та енергопотенціалу, а такою намітити можливий зміст освіти і стандарти їхнього психічного розвитку. Дослідник надає власну концепцію механізму творчості. "Механізм починає працювати, коли людина усвідомлює себе, свою здатність до самостійної дії. Орієнтуючись на свою мету, вона стає несхожою на інших і тільки робота механізму творчості привносить у життя сенс, оскільки творчість обдаровує людину свободою" [3].

На думку науковця, способи дій людини визначаються віковими можливостями механізму здібностей, а в дорослому віці - мірою розвитку здібностей. Вікові можливості розгортаються у такій послідовності функцій дій:

- пізнавальні дії - ставлення до оточуючого середовища і до самого себе, щоб його засвоїти і оволодіти його властивостями;
- наслідувальні дії - людина прагне чужі образи, думки і почуття матеріалізувати у форми предметів чи знакових систем (тексти, картини, вироби із природних речовин тощо);
- творчі дії - інструменти вироблення оригінальних самодостатніх предметів, тобто думок, образів почуттів, а також техніки і технологій промислового виробництва, чого ще не існувало в ноосфері.

Маслоу джерелом психічного розвитку особистості вважає її прагнення до самоактуалізації, яку складають потреба в повазі і самоповазі, потреба в любові з боку оточуючих і належності до спільності, потреба у безпеці (захист від страху і тривоги) та фізіологічні потреби (спрага, голод, продовження роду тощо). З ними пов'язані пізнавальні ("знати і розуміти") та естетичні потреби ("сприймати прекрасне"), але вони

не входять до ієрархії, є вторинними стосовно її складових. Потреба в самоактуалізації виявляється лише тоді, коли задоволені потреби, що перебувають на нижчих щаблях ієрархії. За Маслоу, навіть тоді, коли в людини задоволені всі потреби, вона все ж відчуває неспокій доти, доки не діє так, як думає і як здатна діяти.

Структура особистості для Фрома визначає не тільки думки та почуття людини, але і його дії. Якщо структура особистості більшості людей, тобто соціальний характер, пристосована до об'єктивних задач, які індивід повинен виконувати в цьому суспільстві, то психологічна енергія людей перетворюється у виробничу силу, необхідну для формування цього суспільства. Замість підкорення відкритій владі людина створила собі внутрішню владу – совість та обов'язок, яка керує нею так ефективно, як ніколи не зуміла б жодна влада. Таким чином, соціальний характер інтеріоризує зовнішню необхідність і тим самим мобілізує людську енергію на виконання задач даної соціально-економічної системи [6].

Висновки. При організації пізнавальної діяльності особистості необхідно виходити із того, що, пізнавальна діяльність, що сприяє творчому розвитку особистості – це, передусім, евристична пізнавальна діяльність, а репродуктивна пізнавальна діяльність, як правило, не сприяє досягненню цієї мети.

Творчий потенціал майбутнього спеціаліста розвивається, насамперед, в процесі використання сучасних комп'ютерних засобів навчання, які забезпечують ефективну організацію пізнавальної діяльності студентів. Саме дистанційні форми навчання спрямовані на організацію самостійної пізнавальної діяльності студентів, індивідуалізацію процесу навчання, організацію глибокого осмислення того, що вивчається, організацію рефлексії у пізнавальній діяльності.

Саме тому особливі вимоги необхідно пред'являти до організації дистанційного навчання студентів у вузі. Дидактичні вимоги до матеріалів для дистанційних курсів повинні включати технологічність, активізацію самостійної пізнавальної діяльності, організацію евристичних і творчих рівнів пізнавальної діяльності студента, конструювання індивідуальних освітніх траєкторій, зв'язок теорії з практикою, визначеність ролі викладача, рефлексію в пізнавальній діяльності студента.

Людина як особистість – це творець, перетворювач зовнішнього і внутрішнього світу. І ця її якість розкривається не тільки через категорії самооцінки та свободи вибору (саморегуляції), а й через категорію творчої мотивації.

Становлення особистості – це безперервне наповнення і збагачення її новим змістом. Розквіт творчих потенцій – це реалізація як того, що закладено в суспільних умовах діяльності, так і тих конкретних цілей особистості, які визначаються її внутрішнім кредо: уявленням про сутність своєї життєдіяльності. Специфічною ознакою мотивів особистості є саме їх творча спрямованість. Особистості притаманне прагнення до самоактуалізації, до самореалізації своїх здібностей. Творчість виступає вищою формою мотивації поведінки діяльності людини, специфічним детермінуючим фактором її поведінки.

Список літератури: 1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания. Л., 1968. 2. *Анцыферова Л. И.* Психологическая концепция Пьера Жане. – Вопросы психологии, 1969, № 5. 3. *Клименко В.В.* Людина і ноосфера, (монографія). - К.: Альфа, 1991.- 282 с. 4. *Рубинштейн С. Л.* Проблемы способностей и вопросы психологической теории // Проблемы общей психологии / Отв. ред. Е.В. Шорохова.– М.: Педагогика, 1976. – 416 с. 5. *Сериков В.В.* Образование и личность: Теория и практика проектирования пед. систем. – М.: Логос, 1999. – 272 с. 6. *Фромм Э.* Величие и ограниченность теории Фрейда. -М.: 2000 “Фирма “Издательство АСТ”, 2000. - 448 с. 7. *Ярошевский М. Г.* Психология в XX

столетии. М.. 1974, 2-е изд. 8. Schwartz, B. (2000). Self Determination: The tyranny of freedom. In American Psychologist Association, Inc. January.

Bibliography (transliterated): 1. Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznaniya. L., 1968. 2. Ancyferova L. I. Psihologicheskaja koncepcija P'era Zhane. – Voprosy psihologii, 1969, № 5. 3. Klimenko V.V. Ljudina i noosfera, (monografija). - K.: Al'fa, 1991.- 282 s. 4. Rubinshtejn S. L. Problemy sposobnostej i voprosy psihologicheskoy teorii // Problemy obwey psihologii / Otv. red. E.V. Shorohova.– M.: Pedagogika, 1976. – 416 s. 5. Serikov V.V. Obrazovanie i lichnost': Teorija i praktika proektirovanija ped. sistem. – M.: Logos, 1999. – 272 s. 6. Fromm Je. Velichie i ogranichennost' teorii Frejda. -M.: 000 "Firma "Izdatel'stvo ACT", 2000. - 448 s. 7. Jaroshevskij M. G. Psihologija v XX stoletii. M.. 1974, 2-e izd. 8. Schwartz, B. (2000). Self Determination: The tyranny of freedom. In American Psychologist Association, Inc. January.

Л.А. Рябченко

ВЛИЯНИЕ РАЗВИВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

В статье рассматривается проблема влияния развивающего обучения на формирование творческой личности, способной к эффективной познавательной и профессиональной деятельности. В центре внимания педагога – создание личностно-ориентированных ситуаций, благодаря которым формируется творческая личность человека. Творчество является высшей формой мотивации поведения.

I. Ryabchenko

THE DEVELOPING TRAINING INFLUENCE ON THE EFFECTIVE COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT AND PERSONALITY'S CREATIVITY

The article deals with the problem of developing training's influence on the creative personality's able to effective cognitive and professional activity formation. The central point of teacher's attention is the creation of personality-oriented situation due to each the creative human personality forms. The creativity – is the highest form of the motivation of behaviour.

Стаття надійшла до редакційної колегії 11.11.2011